

İSTANBUL'DA ENFORMEL (KAYITDIŞI) ÇALIŞMA: EMİNÖNÜ İLÇESİNDEKİ İŞPORTACILARA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Tekin AKGEYİK
Halis ERSÖZ
Arif YAVUZ
Süleyman ÖZDEMİR
Hasan ŐENOC AK

Özet

Türkiye'de de ekonominin ve istihdamın çok önemli bir özelliğini enformel yapısal durum oluşturmaktadır. Özellikle İstanbul gibi metropol alanlarda kentsel işgücü içinde enformel sektör oranının yüksekliği ve bu sektörde esas itibarıyla üretimin hiçbir mali ve sosyal güvenlik yasalarına tabi olmaması, buradaki istihdamın çarpıcı yapısını belirleyen önemli unsurlar olarak görülmektedir. Artan göç olgusu bu sektörün giderek genişlemesine yol açmaktadır. Böylece kentsel formel alanlarda iş bulamayan geniş kitleler işportacılık biçimindeki enformel (kayıt dışı) çalışmaya yönelmektedirler. Bu makalenin amacı, dünyada ve Türkiye'de enformel ekonominin boyutlarını ortaya koymak ve Eminönü İlçesindeki işportacıların ekonomik ve sosyal koşullarını incelemektir.

Abstract

The informal sector in Turkey it is generally believed that the rapid growth of the sector has been influenced basically by unemployment. Increasingly, the informal sector has been developing as a resilient economic base. This study presents the results of a survey of economics and social conditions in informal sector from the pilot study conducted in the Eminönü district in Istanbul. The sample was drawn from the current list (1998) of street vendors from the Eminönü Municipality. The sample frame consisted 180 street vendors from seven groups which were food, textile, electronic, toy, decoration, stationers vendors, and others (a produce dealer, a confectioner). The survey involved the use of pre-designed interview schedules, focus group discussions and observation. The main interview schedule was a mixture of open-ended, closed-ended, and multiple-choice questions. Interviews were conducted with a sample of those engaged in informal activities and organizations connected with the sector. The study was conducted in the months of April and May 2002.

Giriş

Enformel sektör, tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş ekonomisi ülkelerinde özellikle 1980'li yıllardan sonra belirgin şekilde ön plana çıkan bir gelişme olarak görülmektedir. Bu durum yaşanan ekonomik krizler ve dünya ekonomisinde gözlenen daralma nedeniyle genişleyen işsiz kitlelerin baskısıyla son yıllarda formel sektörlerden enformel sektöre kayış biçiminde belirginleşmektedir.

İlk defa Keith Hart tarafından 1973 yılında kullanılan ve Uluslararası Çalışma Bürosu'nun Kenya Raporu ile yaygınlık kazanan enformel sektör tartışmaları, son yıllarda artan bir şekilde yeniden ön plana çıkmaktadır. Enformel sektör terimi, giderek enformel ekonomi kavramını tanımlamada kullanılan bir metod veya ekonomideki enformeliteyi açıklamaya yardım eden genel bir terim olarak kabul edilmektedir.

Enformel sektörün, uzun yıllar sadece gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve istihdam yapısını tanımlamak için kullanılan bir kavram olduğu kabul edilmiştir. Gerçekte de gelişen hemen her ülkede enformel ekonomi toplam ekonomi içinde %50 ile %90 arasında değişen oranlarda bir ağırlığa sahiptir. Buna karşılık günümüzde gelişmiş ekonomilerde de benzer bir ekonomik yapının özellikle 1990'lı yıllarda ortaya çıktığı gözlenmektedir.

Türkiye'de de ekonominin ve istihdamın çok önemli bir özelliğini enformel yapısal durum oluşturmaktadır. Özellikle İstanbul gibi metropol alanlarda kentsel işgücü içinde enformel sektör oranının yüksekliği ve bu sektörde esas itibariyle üretimin hiçbir mali ve sosyal güvenlik yasalarına tabi olmaması, buradaki istihdamın çarpıcı yapısını belirleyen önemli unsurlar olarak görülmektedir. Artan göç olgusu bu sektörün giderek genişlemesine yol açmaktadır. Böylece kentsel formel alanlarda iş bulamayan geniş kitleler işportacılık biçimindeki enformel (kayıtdışı) çalışmaya yönelmektedirler. DPT tarafından ücretli/ücretsiz çalışan karşılaştırmasına dayanılarak yapılan hesaplamalara göre, kayıt-dışı istihdamın büyüklüğü İstanbul'da toplam istihdamın % 40'ına ulaşmaktadır. Bu oranın önemli bir kısmı işportacılık biçiminde görülmektedir.

Bu makalenin amacı, genel olarak İstanbul'da, özel olarak da Eminönü ilçesindeki enformel çalışma niteliği taşıyan işportacıların durumunu incelemek ve konuyu ekonomik/sosyal boyutları ile ortaya koymaktır. Makalede; göç olgusu, bu olgunun kayıt-dışı istihdamı genişletmedeki etkisi, enformel

istihdamın niteliği, enformel istihdamda yer alan sosyal grupların sosyolojik ve ekonomik yapıları ve bu sektördeki çalışma ilişkilerinin biçimlenmesi üzerinde durulmaktadır.

Araştırma, gözlem, mülakat ve anket metodu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Resmi kaynaklardan edinilen verilere göre, Eminönü ilçesinde enformel biçimde çalışan 3000 civarında satıcı bulunmaktadır. İstatistiki teknikler esas alınarak enformel satıcılar ile anket yapılmış, anket sonuçları yerel sorumlular, akademik uzmanlar ve ekonomik nitelikli sivil toplum örgütleri ile tartışılarak zenginleştirilmiştir.

I. ENFORMEL SEKTÖR: KAVRAM, KÖKENLERİ VE DÜNYA'DA ENFORMEL SEKTÖR

A. KAVRAM

1. Terminoloji

Kayıt dışı alanda kalan diğer bir ifade ile resmi istatistiklere ya da kayıtlara dahil olmayan ekonomik aktiviteler günümüzde çok çeşitli kavramlarla isimlendirilmektedir. Bunlar arasında gölge, enformel, gizli, kara, yer altı, gri, illegal ve paralel ekonomi kavramları bulunmaktadır. Bu kavramların tümü ekonomik aktiviteleri kayıt dışına kaçırma çabalarını yansıtmaktadır. Gerçekte uyuşturucu ticareti gibi bazı aktiviteler yasadışı niteliklidir.

Buna karşılık, bazı faaliyetler yasal olmakla beraber kayıt dışıdır. Dolayısıyla enformel ekonomi aslında büyük ölçüde yasadışı faaliyetleri değil yasal ancak yasal açıdan düzenlenmemiş aktiviteleri tanımlamaktadır (Fleming & Roman & Farrell; 2000; s.387).

Öte yandan günümüzde kavram konusunda çok değişik terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bunlar arasında "yer altı ekonomisi", yasadışı ekonomi", "bildirilmemiş ekonomi", "düzensiz ekonomi", "gözlenemeyen ekonomi", "saklı ekonomi", "ikincil ekonomi", "elaltı ekonomisi", "paralel ekonomi", "hanehalkı ekonomisi", "görünmez ekonomi", "resmi olmayan ekonomi", "vergilenemeyen ekonomi", "kayıp ekonomi" gibi kavramlar bulunmaktadır (Ekin; 1995; s.11).

Bu kavramlar çok sayıda iktisadi faaliyeti içine alacak şekilde özellikle gelişmiş toplumlarda yaygın bir kullanım bulmaktadır. Örneğin uyuşturucu

maddeler, fuhuş, pornografi, kumar, vergi kaçırma, kaçak çalışma gibi faaliyetler ve bunlardan edinilen gelirler de bu çerçevede kayıt dışı kalmaktadır.

2. Enformel Ekonomi ve İstihdam Ayrımı

Enformel sektör ve enformel ekonomi kavramları aynı yapıyı tanımlamaya yönelik iki farklı yaklaşımı ifade etmektedir. Enformel sektör, konunun istihdam boyutunu açıklarken, enformel ekonomi ise, daha çok ekonomik ağırlıklı bir perspektif vermektedir (Assaad ; 1993; s.926).

Formel ve enformel sektör ayrımı, gelişen ülkelerde kentsel işgücü piyasalarını karakterize etmek için kullanılan standart bir yol olmaktadır. Formal sektör yasal düzenlemelere ve vergi yükümlülüklerine tabii tutulurken, enformel sektörde yasal düzenlemelerin genellikle olmadığı ya da bunlara riayet edilmediği, dolayısıyla çalışanların kamu harcamalarına vergiler yoluyla katılmadıkları görülmektedir.

Ayrıca, formal sektörde belirlenen yasal çalışma düzeni enformel sektörde hiçbir şekilde söz konusu olmamaktadır. Bu sektörde genellikle, çok küçük işletmeciliğe dayalı ve bir kaç çalışanın yer aldığı bir endüstri ilişkileri ile karşılaşılmaktadır.

Nitekim, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun enformel sektörü tanımlamaya yönelik yaklaşımında da mikro işletmeciliğin temel unsur olduğu, bunun yanında düşük vasıf talepleri ve yasal düzenin dışında gösterilen faaliyetler ile aile temeline dayalı üretim anlayışının tanımlayıcı diğer unsurlar olduğu tespit edilmektedir (Pradhan & Soest; 1995; s.276).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tanımına göre, enformel sektör "başlıca amacı kişilere istihdam ve gelir sağlamak olan mal ve hizmet üretiminde bulunan örgütsel kimliği gelişmemiş küçük ölçekli birimler"dir (ILO; 2001; s.11)

Enformel istihdam ise, daha geniş bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü kayıt dışı ekonomide enformel olarak çalışan geniş bir işgücü hacmi yanında, kayıtlı sektörde çalışıp da sosyal güvenlik kayıtları dışında kalan çalışanlar da mevcuttur.

Buna karşılık, AB'nin tanımına göre "kayıt dışı çalışma", niteliği itibarıyla yasal, fakat kamu makamlarına bildirilmemiş herhangi bir ücretli faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Buna göre; suç sayılan faaliyetler, ev

ekonomisi dahilinde yürütülen ve düzenleyici çerçeve içinde yer almadıkları için kamu makamlarına beyan edilmek zorunda olmayan faaliyetler kapsam dışı bırakılmıştır.

B. ENFORMEL SEKTÖRÜN ÖZELLİKLERİ

Enformel sektörün en belirgin özelliği sektöre dönük büyüklük tahminlerinin yeterince gerçekçi bir şekilde yapılamamasıdır. Bu, temelde bu sektördeki aktivitelerin birbirinden belirgin biçimde farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Sektörün büyüklüğünü tahmin etmeye dönük çabalar büyük ölçüde vergi oranlarına ve bazı diğer değişkenlere dayanılarak gerçekleştirilmektedir. Bu değişkenler arasında doğrudan ve dolaylı vergiler yanında, sosyal güvenlik primleri özellikle dikkate alınmaktadır. Çünkü araştırmalar bu faktörlerin eksik veya yokluğunun enformel sektörü doğuran temel etmenler olduğunu ortaya koymaktadır (Schneider, 2000; s.81).

İkinci olarak enformel sektörde istihdam edilen çalışanların bazı özelliklere sahip oldukları görülmektedir. Bu nitelikteki işçiler, ekonomik olarak savunmasız ve formel ekonomide çalışmak için sınırlı olanaklara sahip olma eğilimindedirler. Bu sektör, çoğunlukla, farklı etnik kökene sahip kişilerle, kadınlardan oluşmaktadır.

Enformel sektörün çalışma koşulları genellikle, düşük ücret, geçici bir istihdam süresi, çalışanların ücret ve çalışma koşullarını düzenleyen yasaların yokluğu, işgücü organizasyonları ve sendikaların var olmayışı ve fabrika üretimine dayalı bir sistem yerine eve dayalı küçük imalat birimi olarak belirginleşmektedir (Tuominen, 1994 ; s.231)

Öte yandan, enformel sektör teknolojilerinin ilkel ve işgücü prodüktivitesinin düşük, buna karşılık genel maliyet ve kapitalin minimal ve ara mamul girdisinin formel sektörün aksine sınırlı olduğu kaydedilmelidir. Sektörde kapital verimliliği çok düşük olabilmesine rağmen, sabit ve ara girdinin ortak etkisi formelden daha yüksek olabilmektedir.

Çeşitli çalışmalar, gelişen ülkelerin genellikle enformel sektörün ucuz istihdam yaratma olanakları yanında küresel rekabete daha düşük maliyetli bir avantajla girmenin bir yolu olarak, bu sektörün gelişmesine izin verdiklerini ortaya koymaktadır (Gibson & Kelley; 1994 ; s.167).

C. DÜNYA'DA ENFORMEL SEKTÖR

1. Gelişmekte Olan Ülkeler

1990'lı yıllarda yaşanan global ekonomik krizler nedeniyle enformel sektörün hacmi, gelişen tüm ülkelerde çok belirgin bir artış göstermiştir. Özellikle Latin Amerika ile Kuzey-Doğu Asya ülkelerinin bu alanda dinamik bir yapı ortaya koydukları saptanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde enformel ekonominin boyutlarını ortaya koymaya yönelik çeşitli araştırmalarda genellikle kentsel işgücünün yarısının enformel bir nitelik taşıyan işlerde çalıştığı bildirilmektedir.

Sözgelimi, 1989 yılında Güney Amerika'yı kapsayan bir araştırmada enformel sektörün toplam ekonomi içindeki payının Arjantin için % 22, Peru için % 55 olduğu saptanmıştır. Benzeri bir araştırma, Jamaika'da toplam imalat istihdamının % 35'nin enformel bir nitelik taşıyan işlerden meydana geldiğini, Sierra Leona'da bu oranın % 90'lara kadar çıktığını kaydetmektedir (Gibson & Kelley; 1994; s.168.)

Aynı amaçla yapılan başka bir araştırma ise, Meksika'da kayıt dışı sektörde yer alan işgücünün toplam işgücünün % 55'ine, Bolivya'da % 49'una ulaştığını ifade ederken (Tokman;1992;p.6), diğer bir inceleme, bu oranın Endonezya için % 69 olduğunu göstermektedir (Ozay & Evers; 1994; p.3).

Üçüncü dünya ülkelerinde son yıllarda belirgin bir unsur haline gelen enformel sektörün yoğun nüfus birikimlerinin yaşandığı kentsel alanlarda istihdam olanakları yarattığı ve ayrıca, düşük işgücü verimliliğine rağmen, bu sektörün gelişen ülkelerin milli gelirlerine önemli katkılar yapmaya devam ettiği bildirilmektedir. Böylece, yüksek iç göç, yatırımların nüfus artış hızını yakalayamaması, formel sektörde yetersiz iş olanakları, yaygın eğitim imkanlarının sınırlı oluşu ve benzeri nedenler enformel sektörün giderek yaygınlık kazanmasına neden olmaktadır.

2. Geçiş Ekonomileri

Geçiş ekonomilerinde enformel ekonomilerinin %7 ile %45 arasında değiştiği görülmektedir. Geçiş ekonomileri açısından, enformel ekonominin hacmi, politik ve ekonomik liberalleşme düzeyi yanında makroekonomik istikrar politikalarının başarısını yansıtmaktadır. Örneğin 1990'lı yıllarda ekonomik reformları kararlı bir şekilde uygulamaya koyan Çek Cumhuriyeti,

Romanya ve Slovakya'da enformel ekonomi %20'nin altındadır (Fleming & Roman & Farrell; 2000; s.395).

Öte yandan enformel sektör istihdamının Hong Kong, Singapur, K. Kore ve Tayvan gibi Uzakdoğu ülkelerinde de arttığı ancak, bu ülkelerde özellikle, enformel faaliyetlerin maliyet tasarrufu sağlayıcı niteliklerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu şekilde enformel sektör, düşük ücret seviyelerinin ve sosyal maliyetlerden kaçınmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve uluslararası piyasalarda zaman zaman "Kirlili Rekabet" olarak bilinen bir rekabet avantajı sağlamaktadır.

Yeni sanayileşen bu ülkelerde enformel faaliyetler farklılıklar göstermektedir. Sözgelimi, K. Kore ve Singapur'da enformelleşme üzerinde bürokrasinin hakimiyeti belirgin bir rol oynarken, Hong Kong ve Tayvan'da enformel faaliyetler arkadaşlar ve firmalar arasında oluşturulan sosyal ilişkiler ağı ile meydana gelmektedir. Ancak, bu ülkelerin hepsinde enformel sektörün niteliğini saptamada küçük firmalar etkin bir unsur olmaktadır.

Örneğin, Tayvan ve Hong Kong'da çoğu küçük firma deniz aşırı alıcıları için nihai mamul üretimine dayalı bir politika izlemektedir. Böyle bir üretim biçimi, daha uzak mesafedeki piyasalara ulaşmak için küçük ölçekli firmalar arasında işbirliği yapılmasına olanak tanımaktadır (Cheng & Greffi; 1994; s.215).

3. Gelişmiş Ülkeler

Enformel sektör tartışmalarının son on yıl içinde gelişmiş sanayi ülkelerinde de artma eğilimine girdiği ve konuyla ilgili araştırmaların son dönemlerde giderek önem kazandığı anlaşılmaktadır.

Araştırmalar, gelişmiş ülkelerde enformel ekonominin toplam milli gelirin %8-%30 arasında bir orana ulaştığını göstermektedir. Bu oran hiç kuşkusuz gelişen dünyadaki oranların oldukça gerisindedir, ancak enformel sektörde belirgin bir büyüme trendi gözlenmektedir. Bu, gelişmiş ülkelerde bile enformel sektörün çok yakında küçümsenemeyecek bir hacime ulaşabileceğini göstermektedir (Fleming & Roman & Farrell; 2000; s.387).

TABLO: Gelişmiş Ülkelerde Enformel Ekonominin Milli Gelire Oranı

ÜLKE GRUPLARI	%
Yunanistan, İtalya, İspanya, Portekiz ve Belçika	24-30
İsveç, Norveç, Danimarka, İrlanda, Fransa, Hollanda, Almanya ve İngiltere	13-23
Japonya, ABD, Avusturya ve İsviçre	8

Kaynak: (Fleming & Roman & Farrell; 2000; p.393).

Nitekim, bazı sanayileşmiş ülkelerde enformel sektörün büyüklüğünü saptamaya yönelik bir araştırmada 1990'lı yıllarda Amerika'da 1.7 milyon çalışanın formel sektör dışında istihdam edildiği belirlenmiştir.

Aynı araştırmaya göre, İtalya'da enformel sektörde çalışan işgücü 5 milyon civarındadır. Ayrıca, bu ülkede 2 milyon insan da yaptığı formel işe ilave bir enformel iş yapmaktadır. İngiltere'de ise, 2.5 milyon çalışanın enformel sektörde istihdam edildiği kaydedilmektedir. Tüm bu rakamlar, gelişmiş ülkelerde resmi işgücünün yaklaşık %10'nun enformel sektörde işgücü olarak çalıştığını ortaya koymaktadır (Harding; 1998; s.71).

D. ENFORMEL SEKTÖRÜN NEDENLERİ

Enformel sektörün kökleri genelde ekonominin niteliklerine ve özelde kentsel ekonomi yapılarında meydana gelen değişmelere bağlanmaktadır. Özellikle orta sınıfın azalması, yüksek gelirli meslek gruplarının büyümesi, düşük gelirli nüfusun genişlemesi tüketim yapısı üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır.

Enformel sektörün genişlemesini besleyen mal ve hizmet talebi ana ekonomik faaliyetlerden gelmekte ve çoğunlukla daha önce homojen olan orta sınıf piyasalarının bölünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu talebin bir diğer kaynağı, formel ekonomide mal ve hizmet satın alamayan düşük gelirli gruplardır.

İkinci önemli neden, farklı sektörlerin kar elde etme kapasitelerinde artan eşitsizliktir. Uzmanlık hizmetleri ve finans gibi yüksek kar payı olan sektörler, büyük şehirlerde ticari alanların fiyatını ve diğer işletmelerin maliyetlerini

arttırmaktadır. Küçük ve düşük kar oranlı firmaların bu alandaki rekabet yetersizliği, onları, enformel sektör faaliyetlerine itmektedir.

Üçüncü olarak, günümüzde işletmeler, organizasyonlarını büyük şehir merkezlerinde oluşturmayı tercih etmektedirler. Küçük kasabalara gitmeyen bu firmalar, buralarda düşük gelir gruplarının ekonomik büyümesini bir ölçüde engellemektedirler. Bu dengesiz büyüme enformel sektör faaliyetlerinin bu kasaba merkezlerinde gelişmesine yol açmaktadır (Sassen; 1994; s.2303).

Enformel sektörü besleyen bir diğer faktör de, göçmen işçi oranlarında meydana gelen artıştır. Ortalama ücretin çok altında çalışmaya razı olan bu işgücünün sendikalaşma eğilimi oldukça düşüktür. Böylece, göçmen işçiler mevcut işgücünün yapısını bozarak, enformel sektörün büyümesinde önemli bir neden teşkil etmektedirler (Złolniski; 1994 ; s.2305).

E. ENFORMEL SEKTÖRÜN GELECEĞİ

Enformel sektör faaliyetlerinin gelişen ve gelişmiş ülkelerde yaygınlık kazanma eğilimleri, son yıllarda bu sektörü değerlendirmeye yönelik yeni yaklaşımların ortaya çıkması ile sonuçlanmaktadır. Bu yeni yaklaşımlar, çoğunlukla enformel faaliyetlerin değer yaratan ekonomik unsurlar olduğu sonucunu gündeme getirmektedir. Ayrıca, bu alandaki yeni değerlendirmeler enformel sektörün gelişen piyasa ekonomilerinin uzun dönemli bir aşaması olduğu sonucuna ulaşmaktadırlar. Global ekonomide yaşanan krizler ve yeniden yapılanma, gelişen ülkelerde karşılaşılan ekonomik durgunluk ve borç krizleri, neo-liberal ekonomi ve politik ideolojilerin yeniden gündeme gelmesi enformel faaliyetlerin gelişmesini desteklemektedir (Rakowski; 1994 ; p.501).

Ayrıca, 1970'li yılların aksine, 1980'li ve 90'lı yıllarda enformel faaliyetleri tanımlamaya yönelik yeni kavramların geliştirildiği görülmektedir. Daha önce kullanılan ekonomik dualizm, geçici faaliyetler, önemsiz mal üretimi, marjinalite ve geleneksel sektör gibi terimler terk edilmekte, onun yerine, enformel sektör, enformel ekonomi, fason imalat, mikro işletmeler ve yeraltı ekonomisi gibi kavramlar kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak, enformel faaliyetlerde istihdam edilen işgücü, fakir, korunmamış, enformel girişimciler ve işgücü gibi tanımlamalarla adlandırılmaktadır (Rakowski;1994 p.502).

Enformel sektöre yönelik bu değişim, enformel sektörün politik kadrolar arasında, işsizlik ve fakirlikle mücadelenin bir aracı olarak benimsenmesine neden olmaktadır. Böylece, 1970'li yılların aksine, enformel sektöre yönelik

bilimsel ve politik değerlendirmeler, bu sektörü ortadan kaldırmaya değil, enformel sektörü ıslah etmeye ve kontrollü bir büyüme olanağı sağlamaya dönüşmektedir.

II. TÜRKİYE'DE ENFORMEL İSTİHDAM

A. ENFORMEL SEKTÖRÜN BOYUTLARI

1. Enformel Sektörün Yapısı

Türkiye'de istihdamın çok önemli bir niteliğini de enformel istihdamın genişliği oluşturmaktadır. Toplam işgücü içinde tarım sektörünün oranının yüksekliği ve bu sektörde esas itibarıyla üretimin ve çalışma ilişkilerinin hiçbir iş ve sosyal güvenlik yasasına tabi olmaması buradaki istihdamın niteliğini belirleyen önemli unsurlardır. Özellikle tarım sektöründe ücretsiz aile yardımcılarının kayıtsız olma niteliği dikkati çekici bir tartışma alanı oluşturmaktadır.

Türkiye'de enformel sektörün toplam ekonomik büyüklüğün yarısına yaklaştığı özellikle kentsel metropol alanlarında enformel istihdam oranının %60'ları aştığı kaydedilmektedir. Bu niteliği ile ülkemizde ekonomik sektörlerde elde edilen gelirlerin yarısı enformel bir nitelik taşımaktadır. Özellikle yüksek göç alan İstanbul gibi metropollerde çalışanların yarısından fazlasının kayıt dışı çalışma olarak kabul edilen enformel istihdam biçimlerini tercih ettikleri ve ağırlıklı olarak seyyar satıcılığın ya da işportacılığın yaygınlaşan bir meslek alanı haline geldiği gözlenmektedir (Ekin; 1995; s.59).

Ülkemizde enformel ekonomi ve enformel istihdamın büyüklüğünü belirlemeye dönük çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin 1994 yılında gerçekleştirilen çalışmada Ekim 1994 dönemi Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçları esas alınmış ve sonuçta kentsel alanlardaki işyerlerinin %38'inin enformel biçimde faaliyet gösterdiği saptanmıştır. 1995 yılındaki bir araştırmada ise, tarım dışı sektörde enformel biçimde çalışanların büyüklüğünün 1.6 milyon civarında olduğu belirlenmiştir. Başka bir araştırmada ise, enformel nitelikli istihdamın büyüklüğü kentsel alanlarda %26 iken tarım dışı ekonomik büyüklüğün %16'sı enformel niteliklidir.

1996 yılında DPT tarafından ücretli/ücretsiz çalışan ayrımı karşılaştırılmasına dayanılarak yapılan bir araştırmada ise, enformel sektörün büyüklüğüne yönelik bir çalışma yapılmıştır. Buna göre, Türkiye'de tarım dışı ekonomik büyüklüğün %40'ı enformeldir.

Aslında bu verilerin gerçeği tam olarak yansıtmadığını ileri süren bazı araştırmacılar, Türkiye’de 10-14 yaş grubu çocukların %24’ünün istihdam edildiğinin ve bunların yasal sınırlamaların dışında olması nedeniyle enformel biçimde çalıştırıldığını dolayısıyla toplam enformel istihdamın sanılanın aksine çok daha büyük boyutlarda olduğunu belirtmektedirler (Ekin; 2000; s.244).

2. Enformel Sektörün Büyüklüğü

DİE her yıl üç ayda bir sonuçlarını açıkladığı Hanehalkı İşgücü Anketlerinde enformel sektörle ilgili temel verileri yayınlamaktadır. Ayrıca 2000 yılında “Kentsel Yerler Küçük ve Şirketleşmemiş İşyerleri Anketi” yapılmış ve geçici sonuçlar da açıklanmıştır.

2001 yılı Hanehalkı İşgücü Anketinde istihdam edilenlerin;

- %27.7’si yaptığı işten dolayı Sosyal Sigortalar Kurumu’na,
- %10.5’i Emekli Sandığı’na,
- %11.1’i ise Bağ-Kur’a kayıtlı iken,
- %50.5’i herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değildir.

Buna göre, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanların %63.4’ünü erkekler oluşturmaktadır. Bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmaksızın istihdam edilenlerin oranı kentsel yerlerde % 32.8 iken, kırsal yerlerde bu oran % 72.8’dir.

2001 yılı IV. Dönem HİA sonuçlarına göre Türkiye genelinde enformel sektörde kendi hesabına veya işveren olarak çalışanların sayısı 1 milyon 175 bindir.

Enformel sektörde kendi hesabına veya işveren olarak çalışanların işyeri büyüklüğünden hareketle; ücretli, yevmiyeli veya ücretsiz aile işçisi olarak enformel sektörde çalışanların sayısı 547 bin kişi olarak tahmin edilmiştir. Enformel sektörde çalışanların büyük bir çoğunluğunu kendi hesabına veya işveren olarak çalışanlar oluşturmakta, bu da enformel sektör faaliyetlerinin çoğunlukla iş sahibine istihdam yaratmak amacıyla gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye genelinde kendi hesabına çalışanlarla yevmiyeli ve ücretsiz aile işçilerinin toplamı dikkate alındığında enformel sektörde tahmini olarak 1 milyon 722 bin kişinin çalıştığı sanılmaktadır. Enformel sektörde

çalışanların toplam tarım dışı sektörde çalışanlar içindeki payının Türkiye genelinde % 12.9, kentsel yerlerde % 11.7 ve kırsal yerlerde ise % 17.6 olduğu tahmin edilmektedir.

B. ENFORMEL SEKTÖRÜ DOĞURAN KOŞULLAR

Türkiye’de hızla artan nüfus, göç ve kentleşme, enformel sektörün gelişmesi için uygun bir ortam yaratmaktadır. Bunun yanında, yüksek vergi ve sosyal güvenlik primleri, bürokratik engeller, düzenleyici yasalardan ve idari yüklerden kaynaklanan sorunlar, işgücü piyasasına ilişkin mevzuatın eksikliği, sanayiinin yapısı ve küçük ölçekli işyerlerinin ağırlıklı niteliği, zayıf rekabet gücü gibi faktörler enformel çalışmanın kapsamı ve boyutunu etkileyen diğer faktörler arasında yer almaktadır.

Türkiye’de bürokratik ortam çalışmaya ve çalıştırmaya engel olmaktadır. Bir şirketin kurulması işlemleri 2,5 ayda tamamlanmakta; bir yatırımın sonuçlanması için ise 172 imza gerekmektedir (TİSK; 2001; s.10).

Küçük işletmelerin yaygınlığı, izlemeyi ve denetlemeyi zorlaştırdığı için, bu durumu, bu nitelikli işletmelerin kayıt dışı faaliyetlerini kolaylıkla göstermesine imkan vermektedir.

Vergi yükü, kayıp ve kaçağı enformel ekonominin önemli bir unsurudur. Türk vergi sisteminin içerdiği istisna ve muafiyetlerin fazlalığı, yarattığı bürokrasi, vergi idaresinin yeterince etkinliğe kavuşmamış olması ve vergi denetiminin sınırlı kalması enformel ekonominin oluşumunda etkili olmaktadır.

İstihdama yönelik yasal yükümlülüklerin toplam işgücü maliyeti içinde önemli bir paya sahip olması kayıt dışı istihdamı artırmaktadır. Türkiye’de toplam işgücü maliyeti içinde işverenlerin ücret dışı (overhead) maliyetleri % 18 ile OECD ortalamasına (% 19) çok yakındır. AB ortalaması % 25’tir. Yeni sanayileşen dört Asya ülkesinde (Kore, Hong-Kong, Singapur, Tayvan) ve Meksika’da bu oran % 12’dir. Türkiye’de ücret dışı yükler gelişmiş ülkelere yakın düzeydedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında Türkiye’de ücret dışı yüklerin yüksek olduğu görülmektedir (Hakan, 1998; s.128).

C. ENFORMEL SEKTÖRÜN ÖZELLİKLERİ

Kentsel Yerler Küçük ve Şirketleşmemiş İşyerleri Anketi’ne göre Enformel sektörde çalışanların büyük çoğunluğunu 31-40 yaş grubu

oluşturmaktadır (%30). Enformel sektörde çalışanların oranı, kırk yaşına kadar artarken, bu yaştan sonra hızla azalmaktadır. Kırk yaşından sonra özellikle enformel sektörde istihdam edilen kadınların sayısındaki azalma çok daha fazladır.

Enformel sektörde kendi hesabına veya işveren olarak çalışanların büyük çoğunluğunu yine 31-40 yaş grubu oluşturmaktadır. Bu işe başlamadan önce iş sahiplerinin % 44'ünün başka bir işyerinde ücretli veya çırak, % 16'sının ise, başka bir işyerinin sahibi veya ortağı olarak çalıştığı dikkate alındığında; enformel sektörde faaliyet gösteren işyeri sahiplerinin çoğunlukla belli bir iş deneyiminden sonra bu sektöre girdikleri söylenebilir.

Enformel sektörde ücretli olarak çalışanların büyük çoğunluğunu ise, gençlerin oluşturduğu dikkati çekmektedir. Bu sektörde ücretli çalışanların % 78'i otuz yaşın altındadır. Enformel sektörde ücretli çalışanların yaş ortalamasının düşük olması, işyeri sahiplerinin yanlarında genç yaş grubundaki kişileri istihdam etmeyi tercih ettiklerini göstermektedir.

D. İSTANBUL'DA ENFORMEL SEKTÖR

Türkiye'de yaşanan enformel sektör gerçeğinin en belirgin yansıması özellikle metropol niteliği taşıyan kentsel alanlarda gözlenmektedir. On binlerce seyyar satıcısı, işsizi, simitçisi ve işportacısı ile kentler giderek yoğunlaşan bir enformel istihdam yapısına bürünmektedir.

Mevcut veriler kentlerde ve özellikle İstanbul'da enformel istihdamın giderek derinleştiğini, kökleştiğini ve meşru bir sektör konumuna dönüştüğünü göstermektedir. Bir çok veri kentlerde enformel sektörün yani vergi vermeden ve sosyal güvenlik sistemine dahil olmadan çalışanların toplam sayısının 10.5 milyona ulaştığını bildirmektedir (Ekin; 2000; s.247).

Özellikle 1980'li yıllarda belirgin biçimde hızlanan çarpık kentleşme ve yoğun göç olgusu enformel ekonominin beslenmesine ve giderek kayıtlı ekonomiye paralel bir ekonomik büyüklük oluşturmaya yol açmaktadır. İşportacılık yaparak yaşamını kazanan yüz binlerce insan adeta yeni bir çalışma kültürü yaratmaktadır.

Enformel işgücünün en yoğun olduğu İstanbul'a her yıl 500.000 kişi göç etmektedir. Bunların yaklaşık yarısının işini sokakta bulduğu ve Eminönü, Aksaray ve Beyazıt gibi ekonomik açıdan kentin önemli noktalarında işportacılığı bir meslek olarak benimsedikleri anlaşılmaktadır.

Sokak ekonomisinin en faal işkolu olarak işportacılık Eminönü ilçesinde büyük rakamlara ulaşmaktadır. Bu kişiler resmi kurumlar tarafından da bir ülke gerçeği olarak kabul edilmekte, adeta örtülü bir şekilde teşvik edilmektedir (Ekin; 2000; s.248).

III. ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE YÖNTEMİ

A. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Türkiye’de istihdamın çok önemli bir özelliğini enformel istihdamın büyüklüğü oluşturmaktadır. Özellikle İstanbul gibi metropol alanlarda kentsel işgücü içinde enformel sektör oranının yüksekliği ve bu sektörde esas itibariyle üretimin hiçbir mali ve sosyal güvenlik yasalarına tabi olmaması, buradaki istihdamın çarpıcı yapısını belirleyen önemli unsurlar olarak görülmektedir. Artan göç olgusu bu sektörün giderek genişlemesine yol açmaktadır. Böylece kentsel formel alanlarda iş bulamayan geniş kitleler işportacılık biçimindeki enformel (kayıtdışı) çalışmaya yönelmektedirler. DPT tarafından ücretli/ücretsiz çalışan karşılaştırmasına dayanılarak yapılan hesaplamalara göre kayıt - dışı istihdamın büyüklüğü İstanbul’da toplam istihdamın % 40’ına ulaşmaktadır. Bu oranın önemli bir kısmı kendini işportacılık biçiminde göstermektedir

Resmi nitelikli bu veriler, kayıt-dışı istihdamın giderek daha da derinleştiğini göstermektedir. Nitekim, birçok araştırmada, İstanbul’da kayıt - dışı sektörün, yani vergi vermeden ve sosyal güvenlik sistemine dahil olmadan çalışanların toplam sayısının milyonlara ulaştığı tespiti yapılmaktadır.

Öte yandan, İstanbul’da 1990’lı yıllarda enformel istihdamın en yaygın biçimi olan işportacılık gittikçe daha büyük bir kesimin çalışma ve gelir elde etme biçimi olmaya başlamıştır. Bu istihdam, geçici, katlanılan bir fedakarlık değil, bir çalışma ve yaşama biçimi olma özelliğinin giderek süreklilik kazandığı bir yapıya dönüşmektedir. Özellikle, Eminönü gibi ekonomik etkinliği yüksek bölgelerde hızla artan nüfus yoğunluğu ve çarpık kentleşme, formel sektör istihdamının sınırlı büyümesi, istikrarsız-güvensiz-düşük ücretli sektörlerde çalışmayı ve gelir elde etmeyi yüzbinlerce yığınların bir kaderi haline getirmektedir.

Böylece, uzun yıllar formel sektörlere geçmek için bir “bekleme odası” olarak düşünülen bu sektör, artık kentsel istihdamın yapısal bir özelliği haline gelmiş ve geniş kitlelere büyük ölçüde, üretime katkı yapmadan, geliri paylaştıran istihdam biçimleri içinde yaşama ve çalışma olanağı sağlamıştır.

Sonuçta, gecekondulaşma ile bütünleşen ve onun özelliklerine çok benzeyen bir istihdam yapısı ortaya çıkmıştır. Türkiye’de enformel ekonominin genişlemesiyle enformel istihdam da toplam işgücünün % 40’ına varan bir büyüklüğe ulaşmıştır. Belki bunların hepsinden de önemli olarak, kentsel enformel istihdam, formel ve enformel sektörler arasındaki haksız rekabetin de temel kaynağını oluşturmaktadır.

Böylece İstanbul gibi çarpık kentleşmenin ve yoğun göçün yaşandığı bölgelerde en önemli istihdam sorunları enformel sektörde ortaya çıkmakta, kentleşen nüfusun giderek daha büyük bir kısmı düzensiz, yasal korumadan uzak, örgütsüz ve üretkenliği düşük alanlarda çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu süreçte bağımlı çalışan işçilerin yerine, kırsal kesimi taklit edencesine bağımsız veya ücretsiz aile işçisi olarak çalışma yaygınlaşmaktadır.

Enformel sektörün bazı özellikleri, zaman, zaman bu sektörü geleneksel kırsal kesim istihdam biçimlerine yaklaştırmakta, aile işletmelerinin enformel istihdamdaki yaygınlığı, göç yoluyla kırsal kesimden gelen kentsel yığınlarda nüfus artış hızlarının düşmesini ertelemekte ve geciktirmektedir. Kuşkusuz, bu nüfus artışına bağlı emek piyasası özellikleri, sonuçta enformel sektörün daha da hızlı bir biçimde büyümesine neden olmaktadır.

İstanbul’da giderek bozulan gelir dağılımı ve artan yoksulluk karşısında, çalışanlar kendi sorunlarına bizzat kendileri bazı çözümler üretmekte ve ilave bir işte enformel olarak çalışmaktadırlar. Örneğin, Eğitim, Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası’nca yapılan bir araştırmada, İstanbul’da öğretmenlerin % 70’inin ek bir iş yaptığı ve bunların önemli bir kısmının da seyyar satıcılıkla uğraştığı tespit edilmiştir.

İstanbul’da özellikle, gelir yetersizliği ve gelirlerdeki reel düşmeler karşısında bağımlı çalışanların kendiliklerinden bazı ek işler oluşturdukları bilinmektedir. Kaldı ki, “ilave işçi” (additional workers) niteliği taşıyan çocuk, kadın ve yaşlıların aile bütçesine katkı amacıyla, enformel nitelikli emek piyasasına katıldıkları da görülmektedir.

Araştırma bu amaç doğrultusunda, Eminönü ilçesindeki enformel çalışma niteliği taşıyan işportacıların durumunu incelemek ve konuyu ekonomik/sosyal boyutları ile ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırma kapsamında; işportacıların sosyolojik yapısı, aile özellikleri, mesleki nitelikleri ve mesleğe ilişkin görüşleri ile geleceğe ilişkin görüşleri analiz edilmiştir.

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1. Metod

Araştırma mülakat ve anket metodu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Resmi kaynaklardan edinilen verilere göre, Eminönü ilçesinde enformel biçimde çalışan 3000 civarında satıcı bulunmaktadır. İstatistiksel teknikler esas alınarak enformel satıcılar ile anket yapılarak, anket sonuçları yerel sorumlular, akedemik uzmanlar ve ekonomik nitelikli sivil toplum örgütleri ile tartışılarak zenginleştirilmiştir.

Araştırma, çalışmanın amacına göre Alt Ana Kütle Analizlerine dayalı olarak (Sub-group Analysis) gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde, hedef kütleden, kantitatif araştırma tekniklerinden “Yüz - Yüze Görüşme Tekniği” (Face to - Face Interview) kullanılarak gerekli bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu teknik, Analitik Araştırma Modeli kapsamında ele alınarak uygulanmıştır.

2. Örneklem Plan

Çalışma yukarıda belirtilen araştırma tasarımı ile paralel olarak geliştirilen bir örnekleme tasarımı çerçevesinde ele alınarak uygulanmıştır.

3. Örneklem Tasarımı

Araştırma Eminönü bölgesinde işportacılık yapanları kapsamıştır. Hedef kitlenin bu şekilde belirlenmesinin amacı, İstanbul’da özellikle ticari hayatın yoğun olduğu ilçelerin başında gelen Eminönü ilçesindeki enformel sektörün yapısını, genişliğini ve bu yapının sürekliliğini analiz etmektir.

4. Örneklem Yöntemi

Çalışma kapsamında “Örnek Seçim Tekniği” (Sample Selection Method), “Bir Aşamalı Örneklem Yöntemi” kullanılmıştır. Söz konusu yöntemin uygulanmasında “Olasılık Hesaplarına Dayalı Olan” ve “Olasılık Hesaplarına Dayalı Olamayan Yöntemler” bir arada ele alınarak kullanılmıştır. Tercih edilen yöntemin seçiminde temel kriter, adı geçen yöntemin “temsil edicilik açısından” içerdiği faydalardan kaynaklanmaktadır.

5. Örneklem Büyüklüğü

Araştırma kapsamında toplam 180 işportacı ile anket yapılmıştır. Çalışmada kullanılan Örnek Büyüklüğü $n=180$ olarak % 95 güven düzeyi kriteri

ve % 1,8 tahmin farkı dikkate alınarak belirlenmiştir. Söz konusu büyüklüğün saptanmasında “Basit Tesadüfi Örneklem Tekniği” kapsamında “Örnek Büyüklüğü Belirleme Yöntemleri” kullanılmıştır.

IV. ARAŞTIRMA SONUÇLARI

A. DENEKLERİN SOSYOLOJİK YAPISI

1. İşportacıların Orijini

Tablo I’de ankete katılan deneklerin doğum yerleri görülmektedir. Veriler, işportacıların ağırlıklı olarak az gelişmiş bölgelerden geldiğini göstermektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan illerden gelenlerin ağırlıklı yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

Tablo I: Orijinleri

Doğum Yeri	%		%
Adana	3,33	Kocaeli	1,11
Adıyaman	5,56	Konya	3,33
Ağrı	2,78	Malatya	17,22
Ankara	1,67	K. Maraş	1,11
Antalya	1,11	Mardin	1,67
Bingöl	0,56	Niğde	0,56
Bitlis	0,56	Ordu	0,56
Çankırı	0,56	Sakarya	1,11
Çorum	1,11	Samsun	2,22
Diyarbakır	2,78	Siirt	1,11
Edirne	0,56	Sinop	1,67
Elazığ	1,11	Sivas	4,44
Erzincan	0,56	Tekirdağ	1,11
Erzurum	1,67	Tokat	3,89
Eskişehir	0,56	Trabzon	3,33
Gaziantep	1,11	Tunceli	3,33
Giresun	0,56	Şanlıurfa	2,22
Gümüşhane	0,56	Van	0,56
Hatay	1,11	Aksaray	1,67
Isparta	0,56	Ardahan	0,56
İstanbul	7,22	Iğdır	0,56
Kars	3,33	Osmaniye	0,56
Kastamonu	0,56	Toplam	100
Kayseri	6,67		

Diyarbakır, Kayseri, Malatya ve Sivas gibi nispeten geri kalmış bölgelerde ki işsizlik baskısı büyükşehirlere göçü zorlamakta, bu da, metropol alanlarında işportacılık mesleğinin hızla yaygınlaşmasına yol açmaktadır.

Dikkat çeken bir diğer nokta İstanbul orijinli olanların oransal değerinin azımsanmayacak ölçüde yüksek olmasıdır (%7.22). Bu oransal değer, İstanbul'da özellikle gecekondu semtlerinde doğanların yeterli eğitim olanaklarından yararlanamadıklarını ve işportacılık yapmaya yöneldiklerini göstermektedir.

2. Deneklerin Yaş, Cinsiyet ve Medeni Durumları

Tablo II'de işportacıların yaş, cinsiyet ve medeni durumları itibariyle dağılımları görülmektedir. İstatistiki değerlere göre, ülkemizde işportacıların yaklaşık %80'i aktif çalışma gücünü kapsayan 20-44 yaş grubu arasındadır. Bu, işportacılığın geçici olarak yapılan bir iş olmadığını teyit etmektedir. Nitekim, düzenli bir işe geçme yaşı olan 20'ler ve emeklilik yaş grubu olarak kabul edilen 50'li yaşlardaki kişilerin toplam işportacılar içindeki oranı oldukça sınırlıdır (toplam %6 civarında).

Tablo II. İşportacıların Yaşgrupları, Cinsiyet ve Medeni

Yaş	%	Cinsiyet	%	Medeni Hal	%
15 - 19	5,56	Erkek	98,33	Evli	66,67
20 - 24	15,56	Kadın	1,67	Bekar	33,33
25 - 34	43,33	Toplam	100	Toplam	100
35-44	23,89				
45-54	11,11				
55 +	0,56				
Toplam	100				

Benzeri bir analiz medeni hal açısından da yapılabilir. Nitekim işportacıların 2/3'ünün evli olduğunu dolayısıyla bir aile geçirdiği söylenebilir ki, bu da aynı şekilde işportacılığın giderek mesleki bir statü haline dönüştüğünü göstermektedir.

Cinsiyet dağılımları açısından işportacılığın ağırlıklı olarak erkeklerce yerine getirilen bir meslek olduğu görülmektedir. Bu, büyük ölçüde mesleğin güç olmasından, iklim koşullarından belirgin biçimde etkilenmesinden kaynaklanabilir. Ayrıca, köken olarak daha kapalı toplum yapılarından gelen kişilerin egemen olduğu bir mesleki aktör olarak işportacıların kadınların çalışma hayatına sıcak bakmadıkları, dolayısıyla kadın işportacıların psikolojik olarak çalışmaktan kaçınma eğilimine girdikleri sonucuna da varılabilir.

3. Deneklerin Eğitim Durumu

Aşağıdaki Tablo'da işportacıların eğitim durumları görülmektedir. Genel olarak işportacıların Türkiye'de eğitim yapısına uygun bir dağılım sergiledikleri görülmektedir.

Tablo III. İşportacıların Eğitim Durumları

Eğitim Durumu	%
Okur-Yazar Değil	1,67
Okur-Yazar	2,78
İlkokul	35,00
Ortaokul	26,11
Lise	28,89
Meslek Lisesi	1,11
Yüksek Okul	1,67
Üniversite	2,78
Toplam	100,00

İlgi çekici olan şey, herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmayanların oransal olarak oldukça sınırlı olmasıdır (%2.78). Keza oransal olarak üniversite mezunlarının toplam içindeki oranı (%2.78) oldukça yüksektir, bu da üniversite mezunları arasında işsizliğin giderek yaygınlaştığını teyit etmektedir.

4. Deneklerin İkamet Bölgeleri

Tablo III'de işportacıların İstanbul'da oturdukları semtler görülmektedir. İşportacıların çoğunlukla çalışma bölgelerine (Eminönü) yakın olan Fatih (%21) ve Gaziosmanpaşa (%9.5) gibi semtlerde oturdukları, ayrıca yaklaşık 1/5'nin yine Eminönü'nde yaşamayı tercih ettiği görülmektedir.

Tablo IV. İşportacıların İkamet Semtleri

İKAMET YERİ	%		%
Avcılar	1,67	Kadıköy	2,78
Bakırköy	0,56	Kağıthane	1,11
Beyoğlu	5,56	Sarıyer	1,11
Bahçelievler	7,22	Sultanbeyli	0,56
Bayrampaşa	0,56	Şişli	1,11
Bağcılar	5,56	Üsküdar	6,11
Eminönü	17,78	Ümraniye	7,22
Eyüp	1,67	Kartal	1,67
Esenler	2,22	Küçükçekmece	2,78
Fatih	21,11	Diğer	0,56
Gaziosmanpaşa	9,44	Toplam	100,00
Güngören	1,67		

Sultanbeyli, Eyüp, Esenler gibi varoş sayılan semtlerden nispeten daha az kişinin Eminönü'nde işportacılık yaptığı görülmektedir. Bu da, işportacıların ekonomik açıdan sanılanın aksine daha iyi koşullarda olduğu sonucunu vermektedir.

5. Deneklerin İstanbul'a Geliş Nedenleri

Tablo V, aslında son 20 yılda büyük kentlere göçün tipik bir yansımasıdır. Bu durum, işportacılar açısından da bir kez daha doğrulanmaktadır.

Tablo V. İstanbul'a Geliş Nedeni

	%
İş Bulmak	37,78
Yüksek Gelir Elde Etmek	21,11
Daha İyi Eğitim Olanakları	8,33
Büyük Kentin İmkanları	11,11
Terör	1,11
Akrabaların Etkisiyle	5,00
Diğer	13,56
Toplam	100

Nitekim, göçün en büyük nedenleri olan işsizlik ve daha iyi koşullarda yaşama isteği işportacılar tarafından da teyit edilmektedir. Bu, işportacılık sektörünün büyümesinde özellikle ilk başlangıç aşamasında işsizliğin ve formal sektörde gözlenen düşük ücret politikasının önemli bir payı olduğunu yeniden vurgulamaktadır.

6. İstanbul'da İkamet Süresi

İşportacıların önemli bir kısmının (yaklaşık %80'inin) 10 yılı aşan bir süreyle İstanbul'da yaşadığı görülmektedir. Bu, işportacıların İstanbul'u sürekli bir yaşam alanı olarak benimsediklerini göstermektedir.

Tablo VI. Memleketiniz İle İletişiminiz Devam Ediyor mu?

	%
Evet	71,67
Hayır	28,33
Toplam	100

7. Memleketle İletişim

Tablo VII'ye göre, işportacıların 2/3'ü memleketi ile iletişimini hala devam ettirmektedir. İşportacıların %80'inin 10 yılı aşkındır İstanbul'da olduğu göz önünde tutulduğunda, seyyar satıcılıkla ilgilenen grupların sosyolojik olarak hala kentin bir parçası olamadığı ve memleketiyle geleneksel ilişkilerini sürdürmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu ilişki biçimi her ne kadar bazen ekonomik zorunluluklar (örneğin köyden daha ucuza getirilen peynir, bulgur vb.) ya da kırsal kesimde yaşayan akraba ve yakınların kentteki bir temsilcisi (hastalık gibi durumlarda kalınan yer) olarak ortaya çıkmış olsa da, aslında tüm bunlar geleneksel değerleri koruma eğilimini yansıtmaktadır.

Tablo VII. İşportacıların İstanbul'da Bulunma Süreleri

	%
1 Yılda az	2,22
1-5 Yıl	3,89
5-10 Yıl	12,22
10-15 Yıl	28,33
15 Yılda Çok	53,33
Toplam	100

8. Geri Dönme Eğilimi

Araştırma kapsamında deneklere memleketlerine geri dönmeyi isteyip istemedikleri sorulmuştur. Sonuçlar oldukça ilgi çekicidir. Deneklerin 2/3'ü bu soruya olumsuz yanıt verirken, "evet" cevabını verenlerin oranı %32'de kalmaktadır. İlk bakışta %32'lik oranın yüksek olduğu düşünülebilir. Ancak özellikle son yıllarda yaşanan deprem ve ekonomik kriz, İstanbul'a dönük göç baskısını azalttığı gibi tersine göçleri de gündeme getirmiştir.

Öte yandan Tablo VIII'deki veriler aslında Tablo VII'deki verilere ilişkin yorumları doğrulamaktadır. Çünkü ekonomik zorunluklar nedeniyle kırsal alanlar ilişkilerin sürdürülmesi ağırlıklı etmen olsaydı, deneklerin bu soruya ağırlıklı olarak evet cevabı vermeleri gerekirdi. Oysa işportacıların çok önemli bir kısmı memleketine dönmeyi düşünmemektedir.

Tablo VIII. Geri Dönme Eğilimi

	%
Evet	32,78
Hayır	67,22
Toplam	100,00

Memleketine dönmeyi düşünenlerin hangi gerekçeyle dönmeyi istediklerinin sorgulandığı Tablo IX'da ağırlıklı nedenlerin memleket özlemi olduğu görülmekte, bu gerekçeyi gelir yetersizliği ve işsizlik gibi ekonomik gerekçeler takip etmektedir. Öte yandan denekler arasında sosyal korkuların da ön plana çıktığı görülmektedir. Burada sosyal korkular arasında geleneklerin ve dinsel pratiklerin kentte sürdürülememesi ile kültürel alışkanlıkların kent alanlarında tam olarak yaşanamaması bulunmaktadır. Bu, aslında kırsal alanlarla sürdürülen ilişkilerin reel gerekçelerini de büyük ölçüde yansıtmaktadır. İşsizlik ve gelir yetersizliği gibi nedenlerin ise, oransal olarak memleket özleminin gerisinde kaldığı ve aslında daha meşru gerekçeler üretme kaygısıyla ileri sürüldüğü anlaşılmaktadır.

Tablo IX. Evet İse, Neden?

	%
İşsizlik	23,08
Gelir Yetersizliği	24,37
Şehir Hayatının Zorluğu	3,85
Memleket Özlemi	33,33
Sosyal Korkular	10,25
Diğer	5,12
Toplam	100,00

Tablo'da memleketine geri dönmeyi düşünmeyenlerin gerekçeleri görülmektedir. Deneklerin çoğunluğu işsizliği (meşru gerekçe varsayımı) ön plana çıkarmakta sosyal olanakların yetersizliği ikinci planda kalmaktadır.

Tablo X. Hayır İse, Neden?

	%
Terör	1,82
İşsizlik	57,27
Yetersiz Sosyal Olanaklar	25,46
Diğer	15,45
Toplam	100,00

B. AİLE YAPISI

1. Evlenme Usulü

Evlenme usulü işportacıların geleneksel değerlerle modern değerler arasındaki tercihini gösteren önemli bir kriterdir.

Veriler her iki yaklaşımı tercih edenlerin eşit olduklarını göstermektedir. Ancak işportacıların genel olarak daha kapalı toplum yapılarına mensup oldukları ve dolayısıyla görücü usulünün bu gruplarda ağırlıklı olarak benimsendiği dikkate alınır, deneklerin %'56'sının yaşamına geleneklerin etkisi dışında ve büyük ölçüde modern bir şekilde yön verdiği gerçeği ortaya çıkar.

Tablo XI. Evlenme Usulü

	%
Tanışarak-Görüşerek	56
Görtücü Usulü	44

2. Aile Büyüklüğü

Aile yapısıyla ilgili önemli bir diğer soru aile büyüklüğüdür. Bu büyüklüğü tespit etmek amacıyla deneklere çocuk sayısı ilgili bir soru yöneltilmiştir.

Tablo'da işportacıların ağırlıklı olarak 1 ila 3 çocuk sahibi oldukları görülmektedir. Bu durum, muhtemelen işportacıların toplumsal değişimin etkisiyle daha az çocuk sahibi olmayı tercih etmelerinden veya ağırlaşan ekonomik koşulların onları daha sınırlı sayıda çocuk yapmaya itmesinden kaynaklanmış olabilir.

Tablo XII. Çocuk Sayısı

	%
Çocuksuz	9,01
1 Çocuk	22,13
2 Çocuk	24,59
3 Çocuk	23,77
4 Çocuk	11,48
5 + Çocuk	9,01
Toplam	100

3. Ailede Çalışan Bireyler

İşportacıların aile yapılarının niteliğini anlamaya dönük bir diğer soru, eşlerinin çalışıp çalışmadığına ilişkin olarak deneklere yönlendirilen "Ailede Sizden Başka Çalışan var mı?" sorusudur.

Tablo XIII deki yanıtlar işportacıların aileyi geçindirme yükümlülüklerini büyük ölçüde üstlendiklerini göstermektedir. Buna karşılık, daha muhafazakar yapıda olması beklenen işportacıların önemli bir kısmının, yaklaşık 1/5'inin, eşinin çalışmasına izin verdiği gözükmektedir. Bu, geleneksel değerlerin kentsel

ortamda ekonomik zorluklar nedeniyle değişme eğilimine girdiğini göstermektedir.

Tablo XIII. Ailede Sizden Başka Çalışan Var mı?

	%
Eş	21,44
Çocuk	23,21
Anne / Baba	30,34
Kardeş	25,01
Toplam	100

4. Yaşanılan Konut Tipi ve Kirası

Yaşam kalitesini ve bu arada aile yapısını etkileyen önemli bir etken de yaşanılan konut tipidir. Özellikle kentsel alanlarda bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri mekanlar (konutlar) hem ekonomik hem de sosyolojik açıdan bireyin yaşam düzeyini yansıtmaktadır. Aşağıdaki Tablo'da deneklere bu amaçla yöneltilen soru ve cevaplar görülmektedir.

Tablo XIV. Nasıl Bir Konutta Oturuyorsunuz?

	%
Kira/Apartman	37,22
Kira/Gecekondu	8,33
Kira /Müstakil Ev	5,56
Ev sahibi/Apartman	25,56
Ev sahibi/Gecekondu	10,56
Ev sahibi/Müstakil Ev	4,44
Pansiyon	5,00
Diğer	3,33
Toplam	100,00

Veriler, işportacıların ağırlıklı olarak kentsel yaşam alanlarının sosyolojik yansıması olan apartman dairesinde yaşamayı tercih ettiklerini göstermektedir (yaklaşık %63). Gecekondu oranının oldukça düşük olması ve ev sahipliğinin oransal olarak %40'lar düzeyinde olması işportacıların ekonomik açıdan belli bir yaşam düzeyine sahip olduklarını ve aşağıda belirttikleri gelir düzeylerinin gerçekçi olmadığını açıklamaktadır.

Kirada oturan işportacıardan yaklaşık yarısı 100 milyondan daha düşük bir kira ödediğini belirtmektedir. 100 milyonun altında kiraya verilen bir konut genellikle küçük, kötü koşullara sahip ve belli imkanlardan yoksun (içinde su veya tuvaletin olmadığı gibi) mekanları temsil etmektedir. Dolayısıyla işportacıların ancak yarısı vasat koşullardaki bir konutta oturma olanağı bulmaktadır. Kuşkusuz bu tercih bir ekonomik zorunluluktan kaynaklanabileceği gibi özellikle evli olmayanlarla kırsal kesimden yeni gelmiş olanlar açısından sosyolojik beklentinin sınırlı olmasından da kaynaklanabilir.

Tablo XV. Ne Kadar Kira Ödüyorsunuz?

	%
100 Milyondan Az	51,92
100 - 150 Milyon	39,43
150 - 200 Milyon	8,65
Toplam	100,00

5. Isınma Tarzı

Tıpkı konut tercihinde olduğu gibi ısınma biçimi de işportacıların sosyolojik ve ekonomik düzeyini ve beklentisini yansıtmaktadır.

Tablo XVI. Ne İle Isınıyorsunuz?

	%
Elektrik	15,00
Kömür/Odun	60,56
Doğalgaz	20,00
Kalorifer	2,22
Diğer	2,22
Toplam	100,00

Deneklerin %60'ı geleneksel ısınma araçları olan odun/kömürü tercih ettiğini belirtmektedir. Ancak ilginç olan doğalgazla ısınanların oransal olarak toplam deneklerin 1/5'ine ulaşmasıdır. Bu, kuşkusuz doğalgazın yaygınlık kazanmasına bağlı bir sonuç olmakla beraber aynı zamanda işportacıların sosyolojik olarak daha müreffeh bir yaşam standardı arama eğiliminde olduklarını yansıtmaktadır.

6. Sahip Olunan Ev Eşyaları

İşportacıların yaşam kalitelerini analiz etmeye dönük bir diğer soru evlerinde sahip oldukları eşyalardır. Deneklere Tablo XVII'deki eşyalardan hangilerine sahip oldukları sorulmuştur.

Tablo XVII. Evinizde Aşağıdaki Eşyalardan Hangileri Vardır (Birden Fazla Şıkki İşaretleyebilirsiniz)?

	%
Telefon	75,56
Buzdolabı	89,44
Televizyon	95,00
Çamaşır Makinesi	70,00
Bulaşık Makinesi	11,11
Bilgisayar	11,67
İnternet	1,67
Müzik Seti	45,56
VCD Player	14,44
Cep Telefonu	65,56

Veriler işportacıların yaşam düzeylerinin azımsanmayacak ölçüde yüksek olduğunu göstermektedir. Pek çok eşyada Türkiye ortalamasını yakalayan işportacılar İnternet ve VCD player gibi bazı alanlarda ise, ortalamanın üzerine çıkmaktadırlar. Buna karşılık, bulaşık makinesi sıralamada oldukça geri planda kalmaktadır. Bu, bulaşık makinesinin bu kesimlerde hala lüks/gereksiz olarak kabul edilmesinden kaynaklanabilir.

C. MESLEKİ ÖZELLİKLER

1. İşportacılığa Başlama Gerekçesi

Deneklerin işportacılığa başlama gerekçeleri iki soru ile analiz edilmiştir. İlk soruda işportacılığa başlamalarına yol açan ekonomik ve sosyal olgular sorgulanmıştır. İkinci soruda deneklerin bu mesleğe başlamalarına aracılık eden kişiler değerlendirilmiştir.

TABLO XVIII. İşportacılığa Başlama Nedeni

	%
İşsizlik	70,00
Ek Gelir İhtiyacı	7,22
Karlı Bir İş Olması	10,00
Vasıfsızlık	10,56
Diğer	2,22
Toplam	100

Tablo'da deneklere işportacılığa başlama gerekçeleri sorulmaktadır. İşportacıların %70'i işsizliği bir gerekçe gösterirken, %10'u işportacılığı karlı bulduğunu ve %10.5'u da herhangi bir vasa sahip olmadığı için bu mesleği seçtiğini ifade etmektedir. İlk bakışta işsizliğin işportacılık sektörünü büyüttüğü sonucuna ulaşılabilir ancak bu değerlendirme kısmen doğrudur. İşsizlik belki işportacılığa başlangıçta bir gerekçe olabilir ancak sürdürmede bu gerekçe oldukça sınırlı bir etkiye sahiptir. Çünkü özellikle İstanbul gibi Türkiye ekonomisinin can damarı bir yerde formel sektörde iş bulamamak ya da işsiz kalmak oldukça güçtür. Bu nedenle işportacıların başlangıçta işsizlik gerekçesiyle başladıkları seyyar satıcılığa çok büyük bir ihtimalle daha yüksek kazanç nedeniyle sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

Tablo XIX. İşportacılığa Yönlendiren Faktörü

	%
Çevre Faktörü	54,44
Baba Mesleği	11,67
Arkadaş Tavsiyesi	30,56
Diğer	3,33
Toplam	100,00

Deneklere göre işportacılığa başlamalarına neden olan temel etmen büyük ölçüde çevre faktörüdür. Burada çevre faktörü, formel sektörde iş bulma güçlüğü, ortalama ücretlerin formel sektörde düşük olması yanında enformel sektör getirisinin nispeten yüksek ve bağımsız bir iş olma özelliklerini içermektedir. Baba mesleği seçeneğinin sadece %10'da kalması işportacılığın sadece bu kuşakta bir meslek olarak nitelendirilmesinden kaynaklanmış olabilir.

Muhtemelen bir önceki nesilde işportacılık geçici bir iş niteliğindeydi. Çevre faktörünü destekleyen bir diğer değişken arkadaş tavsiyesidir. Bu değişkenin bağımsız sorulmasının nedeni işportacıların meslekleri ile ilgili yargılarını öğrenebilmektir. Oranın yüksekliği, deneklerin işportacılığı ne ölçüde benimsediklerini açık biçimde göstermektedir.

2. İşportacılık Süresi

İşportacılık süresi, deneklerin meslekleriyle ilgili değerlendirmelerinin iyi bir göstergesidir.

Tablo'ya göre işportacıların %75'i bu işi 6 yıldan fazladır yaparken, yarısı işportacılığı 10 yılı aşkın bir zamandır yapıyor. Veriler işportacılığın bir meslek alanı olduğunu yeniden teyit etmektedir.

Tablo XX. İşportacılık Yapma Süresi

	%
1 Yıldan Az	3,89
1-3 Yıl	9,44
3-6 Yıl	11,67
6-10 Yıl	24,44
10 Yıldan Çok	50,56
Toplam	100

3. Mesleğe Bakış

Deneklerin işportacılık mesleğine bakış açısı bu mesleğin geleceğini büyük ölçüde etkileyecektir. İşportacıların mesleği özellikle kalıcı bir iş olarak algılamaları durumunda enformel sektörün daralması yerine genişlemesi olasılığı ön plana çıkabilir.

Tablo XXI. İşportacılığa Sürekli Bir İş Gözlityle Bakıyor musunuz?

	%
Evet	46,11
Hayır	53,89
Toplam	100

Tablo'daki veriler Tablo XVIII'ideki değerlendirmeleri belli oranlar da çürütmektedir. Gerçekten de katılımcıların yaklaşık yarısı (%46.11) işportacılığın sürekli bir iş olarak görmekte, geleceğini bu sektörde görmektedir. Bu sonuç, işsizlik nedeniyle bu işe başladığını kaydedenlerin aslında bu gerekçelerin dışında da işportacılığı sürdürmeyi istediklerini göstermektedir. Buna karşılık, deneklerin yarısından fazlası da (%53.89) işi geçici görmektedir. Bu en azından niyet düzeyinde de kalsa işportacıların enformel sektörden uzaklaşmayı istediklerini ancak çeşitli nedenlerle (muhtemelen formel sektördeki düşük ücret gibi negatif koşullar) bu sektörde kalmak zorunda olduklarını göstermektedir.

Tablo XXII. İşportacılıktan Memnuniyet Düzeyi

	%
Evet	36,67
Hayır	48,89
Kısmen	14,44
Toplam	100

Araştırma sonuçlarına göre, işportacıların yaklaşık yarısı yaptığı işten memnun değildir. İşinden memnun olanların oranı 1/3 düzeyde kalmaktadır. Bu sonuçlar aslında Tablo XX'deki sonuçlarla açık biçimde çelişmektedir. İşportacıların ancak 1/3'ü işinden tam anlamıyla memnun olduğunu belirtirken, %75'i 6 yıldan daha uzun bir zamandır bu işi sürdürmektedir. Bu çelişki işportacılık işinin yeterince saygın bir meslek olmamasına, ağır ve günübürlük bir nitelik göstermesine rağmen ekonomik olarak işi sürdürmenin cazip olmasından kaynaklanıyor olabilir.

4. Alternatif Meslek

Alternatif bir mesleğe sahip olma düzeyi aslında işportacılık ve enformel sektörün geleceğini belirleyen bir diğer önemli unsurdur. Bu kapsamda deneklere iki soru sorulmuştur. İlk soruda işportacılık dışında halen yapmayı sürdürdükleri işler sorgulanmış, ikinci soruda ise, işportacılık mesleğinden önceki işleri sorulmuştur. Sonuçlar, işportacıların seyyar satıcılığı hangi ölçülerde sürekli bir meslek olarak benimsediklerini göstermektedir.

Tablo XXIII. Daha Önce Bir İşte Çalıştınız mı?

	%
Hayır	63,89
Memur	2,22
İşçi	27,78
Esnaf	5,56
Emekli	0,56
Toplam	100

Tablo XXIV. İşportacılıktan Başka Bir İşiniz Var mı?

	%
Hayır	94,44
Memur	1,67
İşçi	2,78
Esnaf	1,11
Toplam	100

Her iki Tablo'da ki veriler de işportacılığın yerleşik bir sektör olduğu gerçeğini yeniden doğrulamaktadır. Tablo XXIII'de deneklerin yaklaşık %28'i daha önce işçi olarak (muhtemelen özel sektörde) çalıştığını kaydederken, daha önce memur olduğunu söyleyenlerin oranı sadece %2'dir. Bu, deneklerin sadece ekonomik kaygılarla (çünkü ortalama memur maaşı özel sektördeki ortalama işçi ücretinden daha yüksek değildir) değil aynı zamanda iş güvencesinin zayıflığından, özel sektörde çoğunlukla yaşanan sosyal güvence eksikliğinden ve profesyonel çalışma anlayışının (yani patron kavramının yerleşikliğinden) kaynaklanmış olabilir.

5. Mesai Düzeni

Haftalık ve günlük çalışma süreleri benzer şekilde deneklerin işportacılık mesleğini benimseme ve sürdürme eğilimlerini yansıtmaktadır.

Tablo XXV. İşportacıların Çalışma Günleri

	%
1 Gün	1,11
2 Gün	2,22
3 Gün	1,11
4 Gün	7,22
5 Gün	31,11
6 Gün	57,22
Toplam	100

Tablo'dan görüleceği üzere işportacıların yaklaşık %90'ı haftanın en az 5 günü çalışmaktadır. Bu, işportacılığın geçici ve zaman zaman yapılan bir meslek olmadığını, sürekli ve normal bir iş alışkanlığı gibi gerçekleştirildiğini göstermektedir. Nitekim, haftada 3 gün ve daha az çalışanların oranı sadece %4 civarındadır.

Tablo XXVI. Günlük Çalışma Süresi

	%
1-4 Saat	%1,67
4-8 Saat	%8,89
8-12 Saat	%72,22
12 Saatten Fazla	%17,22
Toplam	%100,00

İşportacılık işinin profesyonelleştigiğine ilişkin bir diğer gösterge günlük çalışma süreleridir. Verilerden de anlaşılacağı üzere işportacıların ağırlıklı kısmı (%72'si) özel sektördeki herhangi bir iş gibi günde en az 8 saat çalışmaktadır. Aynı şekilde günde en fazla 4 saat çalıştığını belirtenlerin oranının %1.67'de kalması, bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır.

6. Çalışma Bölgesi

Tablo'ya göre işportacılar Eminönü'nde iş mekanı olarak daha çok Tahtakale, Yeni Cami civarı ve Beyazıt Meydanı'nı tercih etmektedirler.

Tablo XXVII. İşportacıların İş Mekanı Açısından Dağılımları

İş Mekanı	%
Beyazıt Meydanı	22,78
Tahtakale	38,89
Mahmut paşa	1,11
Yeni Cami	24,44
Laleli	3,89
Vezneciler	8,89
Toplam	100,00

Yeni Cami ve Beyazıt Meydanı'nı tercih etme nedeni büyük olasılıkla her iki yerin de işlek olması ve geçiş yolu olarak kullanılmasıdır. Tahtakale ise, sosyolojik ve tarihi nedenlerle belli nitelikteki işportacıların mekanı olarak kabul edilmektedir. İşporta deyince akla ilk gelen yerlerden biri olan Mahmutpaşa'nın sanılanın aksine oransal olarak ihmal edilecek bir değere sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç satıcıların işportacı olmaktan ziyade Mahmutpaşa'da, mağazası olan kişilerin ürünlerini dışarıda satmayı tercih etmelerinden kaynaklanabilir.

Tablo XXVIII. Çalışma Yeri

	%
Sürekli Aynı Yer	%91,11
Belirli Günlerde Belirli Yerler	%3,89
Devamlı Yer Değişimi	%5,00
Toplam	%100,00

Tablo'ya göre işportacıların %90'ını aynı yerde satış yapmayı tercih ettiğini ifade etmektedir. Bu, kuşkusuz yer değiştirmenin kolay olmamasının yanı sıra işportacıların işlerini profesyonel bir iş olarak algılamalarından kaynaklanmaktadır. Devamlı yer değiştirenlerin oranı %5'de kalmaktadır ki bu da işportacılığın profesyonelleştiğini göstermektedir.

7. İşkolu Yapısı

Aşağıdaki Tablo'da deneklere faaliyette buldukları işporta kolu sorulmaktadır. Ankete katılanların $\frac{1}{4}$ 'ü elektronik sektöründe faaliyette bulunduğunu belirtirken, bunu tekstil ve gıda (%18) izlemektedir. Bu sektörlerin öncelikli olması şaşırtıcı değildir.

Tablo XXIX. Faaliyette Bulunulan İşporta Kolu

Sektör	%
Gıda	17,78
Tekstil	17,78
Elektronik	23,33
Oyuncak	7,78
Süs Eşyası	15,56
Kitap/ Kırtasiye	10,56
Diğer	7,22
Toplam	100

Elektronik, özellikle cep telefonları ve VCD/DVD'lerin yaygınlaşması ile önemli bir işkolu haline gelmiştir. Özellikle ekonomik kriz koşullarında gıda ve tekstil sektöründe formel sektörden işporta sektörüne önemli kayışlar yaşanmaktadır. Bu sektörlerin ilk üç arasında yer alması bu açıdan şaşırtıcı değildir.

8. Gelir Düzeyi

Tablo XVII'deki verilerin gerçeği yansıtmadığı çok açıktır. Gerçekten herhangi bir vergi ve kirası olmayan işportacıların çoğunluğunun (%70) 350 milyondan daha az bir gelire sahip olduğunu belirtmesi şüpheyle karşılanması gereken bir değerlendirmedir.

Tablo XXX. Aylık Gelir Düzeyiniz Nedir?

	%
100 Milyondan Az	7,78
100 - 200 Milyon Arası	29,44
200 - 350 Milyon Arası	32,78
350 - 500 Milyon Arası	22,22
500 Milyondan Çok	7,78
Toplam	100

Çünkü işportacıların önemli bir kısmının reel sektörde karşılaştıkları düşük ücret politikası nedeniyle sosyal olanaklardan yoksun seyyar satıcılığı seçtikleri gözlenmektedir. Eğer burada da düşük bir gelir düzeyine sahipse, işportacılık yapmanın gerçekçi bir nedeni kalmamış olmaktadır. Gelir düzeyini belirtmemenin diğer bir nedeni de işportacıların kayıtlı sisteme alınacakları ve yüksek vergiler ödeyecekleri korkusu olabilir.

Tablo XXXI. Başka Bir Gelire Sahip misiniz?

	%
Hayır	89,44
Kira Geliri	2,78
Hisse Senedi	0,56
Ücret Geliri	2,78
Emekli Aylığı	3,89
Diğer	0,56
Toplam	100

Tablo'ya göre, işportacıların %90'ı işportacılık dışında bir gelire sahip değildir. Bu, işportacılığın başlı başına bir meslek ve geçim alanı olduğu tezini bir kez daha doğrulamaktadır. Bunun dışında kira ve ücret geliri (başka bir iş) olduğunu belirtenlerle emekli aylığı alanların oranı belirgin biçimde düşüktür.

9. Ürün ve Müşteri

İşportacılık sektöründe ürün ve müşteri ile ilgili detaylar bu sektöre dönük analizleri daha güçlü kılacak veriler sağlamaktadır. Bu değerlendirmelerin sektörün aktörleri tarafından yapılması analizlerin etkinliğini arttırabilir.

Tablo XXXII. İşporta Ürünün Özelliği

	%
Kaliteli&Pahalı	20,00
Orta Kaliteli	62,22
Kalitesiz&Ucuz Ürün	14,44
Diğer	3,33
Toplam	100

Tablo'da deneklere işporta ürününü nasıl değerlendirdikleri sorulmaktadır. İlginç olan şey, işporta ürününü "kaliteli & pahalı" kabul edenlerle "kalitesiz & ucuz" olarak tanımlayanların oransal olarak birbirine yakın olması, buna karşılık çoğunluğun işporta ürününü orta kalitede mal olarak algılamasıdır.

Tablo XXXIII. Ürün Seçimindeki Temel Etmen

	%
Karlılık	20,00
Kalite	70,00
Diğer	10,00
Toplam	100

Veriler bir açıdan müşteri memnuniyeti verilerini doğrularken, diğer açıdan deneklerin işporta ürüne ilişkin değerlendirmeleri ile çelişmektedir. Gerçekten de müşteri memnuniyetine önem verme eğilimini destekleyecek şekilde katılımcıların %70'i kalite faktörünü ön plana çıkarmaktadır, ancak işporta ürünün orta kalite olarak nitelendirilmesi buradaki kalite tercihinin biraz mesafeli bakmayı gerektirmektedir.

Tablo XXXIV. Tercih Edilen Ürünü Değiştirme Sıklığı

	%
Sürekli Aynı Ürün	79,86
Mevsimden Mevsime Farklı Ürün	11,80
Aynı Gün İçinde Farklı Ürün	8,34
Toplam	100

Veriler işportacılığın giderek bir meslek olduğu tezini açık biçimde desteklemektedir. Nitekim, deneklerin %80'ini tüm yılda aynı ürünü sattığını söylerken, %11.8'i mevsimsel özelliklere bağlı ürünleri satmayı tercih ettiklerini söylemektedir. Sürekli ürün değişikliği yaptığını söyleyenlerin oranı sadece %8.34 civarındadır ki bu da işportacılığın süreklilik arz eden bir alan olma eğilimini belirginleştirmektedir.

Tablo XXXV. Müşteri Memnuniyeti

	%
Evet	97,78
Hayır	0,56
Kısmen	1,67
Toplam	100,00

İşportacıların hemen tamamına yakını müşteri memnuniyetinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, işportacıların sadık müşteriler yaratma eğilimini, en azından bu yönde çaba göstermek istediklerini göstermektedir. “Sat ve unut” mantığının işporta sektöründe nerde ise hiç benimsenmediği (%0.5) anlaşılmaktadır.

10. Sorunlar

İşportacılık mesleğinin sorunlarını öğrenebilmek için deneklere çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu kapsamda deneklere öncelikle algıladıkları en önemli sorunun ne olduğu sorulmuştur. Daha sonra resmi kurumlarla ilişkilerinden kaynaklanan sorunlara, sosyal güvence ve örgütlenme sorununa bakış açıları sorulmuştur.

Tablo XXXVI. İşportacılığın En Önemli Sorunu Nedir?

	%
Gelir Düşüklüğü	9,30
İşin Sürekliliğinin Olmaması	14,88
Herhangi Bir Sosyal Güvencesinin	8,61
Zabıta Baskısı	21,16
Maliye Baskısı	4,42
Polis Baskısı	27,21
Çalışma Koşulları Şartları	10,46
Esnaf Baskısı	2,79
Diğer	1,16
Toplam	100,00

Tabloya göre işportacıların en önemli sorun olarak işaret ettikleri husus polis baskısıdır. Bunu Zabıta baskısı izlemektedir. Bu, işportacıların resmi kurumlarla ilişkilerinde önemli sıkıntılar çektiğini ifade etmektedir. Bu iki

faktörü, işin sürekliliği ve çalışma koşulları ve gelir düşüklüğü gibi doğrudan meslekle ilgili sorunlar izlemektedir.

Tablo XXXVII. Belediye İle Sorunlarınızı Nasıl Aşıyorsunuz?

	%
Para ile	60,96
Resmi Prosedürlerle	17,81
Diğer	21,23
Toplam	100,00

Tablo XXXVII'deki sonuçlar Türkiye'nin sosyolojik bir gerçeğini yani rüşveti açık biçimde yansıtmaktadır. Türkiye'de işportacılık yasal bir çerçeveden yoksun olduğu için bütünüyle yerel yönetimlerin tutumlarına ve esnekliğine bağlı olarak sürdürülebilir bir meslek konumundadır. Bu durum, işportacılarla belediye yetkililerini zaman zaman karşı karşıya getirmektedir. İşportacılara göre, bu nitelikli sorunları aşmada temel belirleyici para (yani rüşvet) dir. Bu sonuç, Türkiye'de yaşanan rüşvet olgusunu teyit ettiği gibi toplumsal alanda da bunun meşruiyet kazandığını göstermektedir. Çünkü deneklerin yarısı rüşvet verdiğini çok rahat bir şekilde ifade etmektedir. Bu sonuç, bir önceki tabloda gözlenen zabıta baskısını da bu açıdan doğrulamaktadır.

Tablo XXXVIII. Bir Sosyal Güvenceye Sahip misiniz?

	%
Hayır	86,67
SSK	6,67
Bağ-Kur	2,22
Emekli Sandığı	1,11
Özel sigorta	3,33
Toplam	100

İşportacılar açısından önemli bir mesleki sorun sosyal güvenceye sahip olmamaktır. Tablo'da işportacıların yaklaşık %87'sinin herhangi bir sosyal güvenlik kuruma bağlı olmadığı görülmektedir. Bu, oldukça yüksek bir orandır

ve bir açıdan da işportacıların önemli bir kısmının (yaklaşık %82) formel sektörde bir iş bulması halinde işportacılığı bırakacağını açıklayanların gerekçesini teşkil edebilir.

Tablo XXXIX. Mesleki Bir Derneğe Üye misiniz?

	%
Evet	1,11
Hayır	98,89
Toplam	100

Öte yandan örgütlenememek diğer bir mesleki sorun alanı olarak görülmektedir. Nitekim ankete cevap veren işportacıların hemen tamamı herhangi bir derneğe üye olmadığını ifade etmektedir. Bu sonuç, geleneksel örgütlenme eğilimi yansıtmaktadır. İşportacılar da toplumdaki diğer meslek grupları gibi örgütlenerek haklarını savunma anlayışına inanmamaktadırlar.

D. GELECEK BEKLENTİSİ

1. Formel Sektöre Geçme Eğilimi

Tablo'daki veriler ilgi çekici biçimde işportacıların önemli bir kısmının formel sektörde (kamu veya özel) çalışma isteği taşıdığını göstermektedir.

Tablo XXXX. Daha Düşük Gelirli Ama Sigortalı Bir İşe Geçmek İster misiniz ?

	%
Evet	81,67
Hayır	18,23
Toplam	100,00

Sonuçlar ilgi çekicidir çünkü işportacıların böyle bir isteği oldukları halde işportacılığı uzun yıllardır (%50'si 10 yıldan fazla) sürdürmektedir. Bu, ciddi bir çelişkidir. Bu çelişki iki biçimde açıklanabilir ya işportacılar sigortalı olma gerekçesiyle (ki özel sektörde işyerleri sigortayı genellikle eksik yatırma eğilimindedirler) ya da kendilerinden böyle bir cevap beklendiğini düşünerek bu cevabı vermektedirler. Bu tür eğilimlere pek çok toplumsal soruna ilişkin ankette karşılaşılmaktadır (sözgelimi rüşvete ilişkin anketlerde deneklerin çoğu rüşvete karşı olduğunu bildirdiği halde rüşvet verdiğini kaydetmektedir).

2. Mesleğin Geleceği

Deneklere mesleklerini yapmak için sabit bir yer isteyip istemedikleri sorulmuştur. Verilen cevaplar işportacıların bu mesleği sürdürme arzularını açık biçimde göstermektedir.

Tablo XXXXI. Sabit Bir Yerinizin Olmasını İster misiniz?

	%
Evet	98,89
Hayır	1,11
Toplam	100

Nitekim Tablo'da işportacıların hemen tamamı yerleşik bir yer talebini ifade etmektedir.

3. Aile Mesleği Anlayışı

Deneklere mesleklerini çocuklarına aktarma istekleri sorulmuştur. Bu bir anlamda işportacıların bu mesleğin geleceğine dönük bakış açısı ve değerlendirmelerini de ifade etmektedir. Aşağıdaki Tablo'da bu bakış açısı açık biçimde ortaya konmaktadır.

Tablo XXXXII. Çocuğunuzun da Aynı İşi Yapmasını İster misiniz?

	%
Evet	4,44
Hayır	95,56
Toplam	100

Gerçekten de ankete katılan önemli bir kısmı (yaklaşık yarısı) işini sürdürmeyi isterken, bu işi çocuklarının yapmasını isteyenlerin oranı nerede ise, ihmal edilecek bir düzeye (%4.5) düşmektedir. Bu, aslında işportacıların mesleklerini çok da memnun olmadan sürdürdüklerini göstermektedir. Muhtemelen işportacılığın toplumdaki konumunun saygın olmaması bu sonucu doğurmaktadır. Bu, bir işi yapmada ekonomik sonuçlar yanında, mesleğin saygınlığı gibi bir faktörün de oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Global ekonomide yaşanan krizler ve yeniden yapılanma, ekonomik durgunluk ve borç krizleri, neo-liberal ekonomik yaklaşımlar ve işsizlik oranlarının artması günümüzde enformel sektörün gelişmesini destekleyen faktörlerdir. 1980'li yıllardan sonra gelişme seviyesi ne olursa olsun hemen her ülkede, belirgin şekilde ön plana çıkan enformel sektör son yıllarda formel sektörleri tehdit eden bir niteliğe bürünmektedir.

Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde enformel sektörün yoğun nüfus birikimlerinin yaşandığı kentsel alanlarda istihdam olanakları yarattığı ve ayrıca düşük işgücü verimliliğine rağmen, bu sektörün gelişen ülkelerin milli gelirlerine önemli katkılar yapmaya devam ettiği bildirilmektedir. Böylece, yüksek iç göç, yatırımların nüfus artış hızını yakalayamaması, formel sektörde yetersiz iş olanakları, yaygın eğitim imkanlarının sınırlı oluşu ve benzeri nedenler enformel sektörün giderek yaygınlık kazanmasına neden olmaktadır.

Enformel sektör tartışmalarının son on yıl içinde gelişmiş sanayi ülkelerinde de artma eğilimine girdiği ve konuyla ilgili araştırmaların son dönemlerde giderek önem kazandığı anlaşılmaktadır. Veriler, gelişen ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkeler de enformel ekonominin giderek önemli bir sorun olma eğilimi taşıdığını ortaya koymaktadır. Nitekim bu ülkelerde enformel ekonomi toplam milli gelirin %8-%30 arasında bir orana ulaşmaktadır.

Türkiye'de istihdamın çok önemli bir niteliğini de enformel istihdamın genişliği oluşturmaktadır. Toplam işgücü içinde tarım sektörünün oranının yüksekliği ve bu sektörde esas itibarıyla üretiminin ücretsiz aile işçisi tarafından sürdürülmesi ve çalışma ilişkilerinin hiçbir iş ve sosyal güvenlik yasasına tabi olmaması buradaki istihdamın niteliğini belirleyen önemli unsurlardır. Özellikle yoğun göçe sahne olan kentsel alanlarda enformel sektör formel sektöre adeta paralel bir tarzda gelişmektedir. Nitekim tahminlere göre İstanbul'da enformel sektör toplam kent ekonomisinin en az %60'ını teşkil etmektedir. Bu durum, enformel sektöre dönük ilgiyi ve dikkati yoğunlaştırmaktadır.

Bu çerçevede 2002 yılında İstanbul'da Eminönü İlçesinde 180 denekle gerçekleştirilen araştırmada işportacıların sosyal, ailevi ve mesleki özellikleri irdelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, enformel sektör kapsamındaki işportacılar işsizlik baskısıyla başladıkları seyyar satıcılığı giderek bir meslek olarak benimsemektedirler. Nitekim sektörde faaliyet gösterenlerin eğitim düzeylerinin toplumsal ortalamanın üstünde ve gelir düzeyinin asgari

standartların oldukça ilerisinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, köken itibariyle işportacılar arasında İstanbul doğumlu olanların oransal olarak artış kaydettiği, bu da kentsel bir alan olarak İstanbul'un insanlara yeteri olanakları sunmadığını göstermektedir.

Araştırma sonuçları, sektörün ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır. Her şeyden önce resmi kurumların baskısı, sosyal güvenlik sorunları ve toplumda mesleğin sahip olduğu düşük statü öncelikli sorun alanlarıdır. Sektör uzun yıllardır var olmasına rağmen, resmi kurumlarca benimsenmediği için işportacılarla belediye görevlileri, maliye memurları ya da polis arasında zaman zaman çatışmaya gidebilen ciddi problemler yaşanmaktadır. Sorunlar çoğunlukla yasal olmayan metodlarla (örneğin rüşvet gibi) çözülmekte ya da ertelenmektedir.

İşportacılar açısından dikkat çekici bir diğer problem alanı mesleğin sahip olduğu düşük statüdür. Bu durum çoğu kere mesleğini gizlemesi ile somutlaşmaktadır. Bu nedenle çoğu enformel çalışan işini sürdürmeyi tercih etse de, çocuğunun aynı işi sürdürmesini istememektedir.

KAYNAKLAR

- Assaad, Ragui; "Formal and Informal Institutions in the Labor Market with Applications to the Construction Sector in Egypt"; World Development; V.21/6; June-1993; pp.925-939 .
- Cheng, Lulin & Greffi; Gray;"The Informal Economy in East Asian Development"; International Journal of Urban and Regional Research; V.18/2; June-1994; pp.194-219.
- Ekin, Nusret; Kayıtdışı Ekonomi-Enformel İstihdam; İstanbul-1995.
- Ekin, Nusret; Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları; İstanbul-2000.
- Fleming, Matthew H.; Roman; John; Farrell; Graham; "The Shadow Economy"; Journal of International Affairs; Spring 2000; Vol.53 Issue 2; pp.387-410.
- Gibson, Bill & Kelley, Bruce;"A Classical Theory of Informal Sector"; The Manchester School of Economics; V.LXII/1; March-1994; pp.157-174.
- Hakan, Ercan; "Türkiye İmalat Sanayiinde Ücret Dışı Yüklerin Uluslararası Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi"; Türk İşgücü Piyasası ile İlgili Yükler ve Politikalar; DİE; 1998.
- Harding, Philip; The Myth of the Hidden Economy;USA-1989.
- ILO; Key Indicators of the Labour Market; Geneva-2001.
- Mehmet, Ozay & Evers, Hans Dieter; "The Management of Risk Informal Trade in Indonesia"; World Development; V.22/1;January-1994; pp.1-9.

- Pradhan, Menno & Soest, Arthur;"Formal and Informal Sector Employment in Urban Areas of Bolivia"; Labor Economics; September-1995; V.2/3; pp.275-297.
- Rakowski, A.Cathy;"Convergence and Divergence in the Informal Sector Debate: A Focus on Latin America: 1984 – 1992"; World Development; V.22/4; April-1994; pp.501-516.
- Sassen, Saskie;"The Informal Economy : Between Developments and Old Regulations"; The Yale Law Journal; V.103; Spring-1994; pp.2289-2304.
- Schneider, Friedrich; Dimensions of the Shadow Economy; Independent Review; Summer2000; V.5/1; pp.81-99
- TİSK;"Krizden Çıkış İçin Zorunlu İstikamet: Vergi ve Bürokrasi Reformları"; Yayın No:210; Ekim 2001.
- Tokman, E.Victor;"The Informal Sector in Latin America : From Underground to Legality"; (ed.V.E.Tokman) Beyond Regulation : The Informal Economy in Latin America;USA-1992.
- Tuominen, Mary;"The Hidden Organization of Labor Gender; Race/Ethnicity and Child-Care Work in the Formal/Informal Economy"; Sociological Perspectives; V.37/2; Summer-1994; pp.229-245.
- Zloliniski, Christian;"The Informal Economy in an Advanced Industrialized Society : Mexican Immigrant Labor in Silicon Valley"; The Yale Law Journal; V.103;Spring-1994; pp.2305-2335.